

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційну роботу присвячено дослідженню стратегій відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах англomовних творів жанру нон-фікшн. Актуальність теми зумовлена зростанням популярності науково-популярної психологічної літератури та необхідністю адекватної передачі її термінології, авторських концептів і культурно маркованих одиниць українською мовою.

Метою дослідження є визначення особливостей відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики та виявлення ефективних прийомів і стратегій українського перекладу англomовних творів жанру нон-фікшн. Матеріалом дослідження стали книги Деніела Канемана «Thinking, Fast and Slow» та Бріанни Вест «The Mountain Is You» і їхні українські переклади.

Практична частина роботи ґрунтується на аналізі 100 лексичних одиниць творів жанру нон-фікшн. У результаті дослідження встановлено, що для відтворення авторських концептів, новітньої психологічної термінології та неологізмів перекладачі переважно застосовують калькування, яке дає змогу зберегти структуру й концептуальне наповнення оригіналу. Аналіз перекладацьких рішень засвідчив ефективність описового перекладу та смислового розвитку під час передачі складних психологічних понять і безеквівалентних одиниць, для яких відсутні усталені українські відповідники. Генералізація та конкретизація використовуються для адаптації значення лексичних одиниць до контексту та забезпечення зрозумілості тексту для цільової аудиторії. Зазначені перекладацькі трансформації реалізуються в межах стратегій форенізації та доместикації.

Ключові слова: нон-фікшн, вузькоспеціалізована лексика, безеквівалентна лексика, перекладацькі трансформації, доместикація, форенізація, психологічна термінологія.

ABSTRACT

The qualification paper is devoted to the study of strategies for rendering specialized and non-equivalent vocabulary in Ukrainian translations of English-language non-fiction works. The relevance of the topic is determined by the growing popularity of popular science psychological literature and the need for the adequate translation of its terminology, authorial concepts, and culturally marked units into Ukrainian.

The aim of the research is to determine the specific features of rendering specialized and non-equivalent vocabulary and to identify effective techniques and strategies of Ukrainian translation of English-language non-fiction works. The research material includes Daniel Kahneman's *Thinking, Fast and Slow* and Brianna Wiest's *The Mountain Is You* as well as their Ukrainian translations.

The practical part of the study is based on the analysis of 100 lexical units from non-fiction works. The results of the research demonstrate that translators mainly employ calque translation to render authorial concepts, recent psychological terminology, and neologisms, which makes it possible to preserve the structure and conceptual content of the original. The analysis of translation decisions confirmed the effectiveness of descriptive translation and semantic development in conveying complex psychological concepts and non-equivalent units for which no established Ukrainian equivalents exist. Generalization and concretization are used to adapt the meaning of lexical units to the context and to ensure the comprehensibility of the text for the target audience. These translation transformations are implemented within the strategies of foreignization and domestication.

Keywords: non-fiction, specialized vocabulary, non-equivalent vocabulary, translation transformations, domestication, foreignization, psychological terminology.

ЗМІСТ

ЗМІСТ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ТА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО НОН-ФІКШН УКРАЇНСЬКОЮ.....	8
1.1. Сучасний стан дослідження перекладу літератури жанру нон-фікшн.....	8
1.2. Специфіка перекладу творів жанру нон-фікшн.....	11
1.3. Безеквівалентна та вузькоспеціалізована лексика в англомовних текстах жанру нон-фікшн в контексті перекладу.....	13
1.4. Стратегії та прийоми перекладу безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики.....	17
Висновки до розділу 1.....	20
РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ТА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ КНИГ «THINKING, FAST AND SLOW» ТА «THE MOUNTAIN IS YOU».....	22
2.1. Особливості вживання вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в обраних працях Д. Канемана і Б. Вест.....	22
2.2. Калькування.....	26
2.3 Генералізація та конкретизація.....	29
2.4. Смисловий розвиток (модуляція).....	32
2.5. Описовий переклад (експлікація).....	35
2.6. Переклад з використанням словникових відповідників.....	38
2.7. Використання перекладацьких приміток при відтворенні складних термінів..	41
Висновки до розділу 2.....	46
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	52
SUMMARY.....	57
ДОДАТОК 1.....	59

ВСТУП

Література нон-фікшн – це сукупність текстів, заснованих на реальних фактах, подіях, наукових даних або документальних матеріалах, метою яких є інформування, пояснення чи інтерпретація дійсності. Вона охоплює жанри, що характеризуються достовірністю та оперують фактичним змістом, а не художнім вимислом. Цей тип літератури знаходиться в постійному розвитку, відкритий до оновлень, трансформацій і взаємодії з іншими літературними формами. Він поєднує естетичну функцію з інформаційною, аналітичною та гносеологічною, що дозволяє автору одночасно відтворювати факти, аналізувати події та передавати власне світосприйняття.

Переклад нон-фікшн текстів вимагає високого рівня професійної майстерності, адже на перекладача покладається завдання не лише передати точність термінології, стилістичні й граматичні особливості оригіналу, а й зберегти документальну достовірність, авторську інтенцію та культурний контекст. Основні складнощі перекладу цього жанру пов'язані з наявністю вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики, що вимагає використання спеціальних перекладацьких стратегій і прийомів.

Актуальність теми зумовлена зростанням популярності англomовної літератури жанру нон-фікшн в Україні та необхідністю дослідження способів відтворення вузькоспеціалізованої й безеквівалентної лексики в українських перекладах. Особливої уваги потребує аналіз перекладацьких рішень у сучасних психологічних творах, де поєднуються елементи наукового, публіцистичного та художнього дискурсів.

Метою роботи є виявлення ефективних стратегій та способів відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах англomовних творів жанру нон-фікшн.

Завдання дослідження:

- охарактеризувати особливості літератури жанру нон-фікшн та

специфіку її перекладу;

- визначити сутність і класифікацію вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики;

- описати особливості функціонування вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в книгах «Thinking, Fast and Slow» Деніела Канемана та «The Mountain Is You» Бріанни Вест;

- ідентифікувати основні стратегії та прийоми перекладу безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики;

- оцінити продуктивність та ефективність застосованих перекладацьких трансформацій та способів перекладу.

Об’єктом дослідження є вузькоспеціалізована та безеквівалентна лексика в англомовних творах жанру нон-фікшн та їх українських перекладах.

Предметом дослідження є стратегії й способи відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах англомовних творів жанру нон-фікшн.

Матеріалом дослідження слугують книга Деніела Канемана «Thinking, Fast and Slow» та її український переклад «Мислення швидке й повільне», виконаний Максимом Яковлєвим, а також книга Бріанни Вест «The Mountain Is You» та її український переклад «Тією горою є ви», виконаний Анною Токарик.

У роботі використано такі **методи**: описовий метод для опрацювання теоретичних положень та оцінки перекладацьких рішень, метод контекстуального аналізу для виявлення прагматичних та змістових нюансів, порівняльно-перекладознавчий аналіз, кількісні підрахунки для здійснення спроби виявлення загальних закономірностей та тенденцій застосування тих чи інших перекладацьких рішень.

Наукова новизна роботи полягає в комплексному аналізі способів відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах сучасних англомовних психологічних творів жанру нон-фікшн та

визначенні особливостей застосування перекладацьких стратегій доместикації й форенізації.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання результатів дослідження у викладанні курсів теорії та практики перекладу, перекладу науково-популярної літератури, а також у практичній діяльності перекладачів, які працюють із текстами психологічного нон-фікшн.

Апробація. Основні положення роботи обговорювалися у доповіді «Відтворення безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики у перекладах жанру нон-фікшн» на науковому семінарі для молодих вчених «Актуальні проблеми перекладознавства та порівняльних студій», що пройшов в онлайн-форматі 27 березня 2026 року.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВІДТВОРЕННЯ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ТА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В ПЕРЕКЛАДІ АНГЛОМОВНОГО НОН-ФІКШН УКРАЇНСЬКОЮ

1.1. Сучасний стан дослідження перекладу літератури жанру нон-фікшн

Упродовж останніх десятиліть література жанру нон-фікшн дедалі активніше привертає увагу дослідників у галузі літературознавства та перекладознавства. Зростання інтересу до цього типу текстів зумовлене не тільки загальнокультурними змінами, а й трансформаціями сучасного інформаційного простору, у якому документальність, точність фактів та аналітичність набувають особливої цінності. Якщо раніше нон-фікшн не мав чітко окресленого статусу серед літературознавців та перекладачів, то нині він поступово утверджується як окремий і багатогранний літературний феномен, що потребує комплексного наукового осмислення [Білик 2016, с.13].

Термін *non-fiction* є англіцизмом і буквально означає «не вигадка». У загальному розумінні нон-фікшн охоплює тексти, побудовані на реальних подіях, достовірних фактах, наукових дослідженнях або особистому досвіді автора, на відміну від художньої літератури, де домінує вимисел. До цього жанру належать біографії, мемуари, есеїстика, науково-популярні книги, історичні розвідки, публіцистичні та мотиваційні тексти, а також різноманітні аналітичні праці. Попри домінування інформаційної функції, нон-фікшн не позбавлений естетичних і пізнавальних компонентів, що зближує його з художньою прозою [Колінько 2016, с.74].

У працях дослідників документалістики та культури, зокрема Емануеля Левінаса, Ганни Арендт, Мішеля Фуко, Ролана Барта, Цветана Тодорова та Сьюзен Зонтаг, наголошується на зростанні ролі документального письма в сучасному суспільстві. Поряд з інформаційною та пізнавальною, така

література виконує аналітичну й психологічну функції, допомагаючи читачеві осмислювати як очевидні, так і приховані суспільні процеси [Belimova 2025, с. 5]. В умовах стрімкого розвитку науки та технологій нон-фікшн забезпечує доступ до нових знань у зрозумілій формі, сприяє критичному осмисленню дійсності та формуванню довіри до авторської інтерпретації фактів [Кондратюк 2019, с.249].

В українському науковому дискурсі існує термінологічна невизначеність щодо назви самого жанру. Зокрема, О. Колінько зазначає, що в науковому обігу паралельно функціонують такі назви, як *література факту*, *документальна література*, *нефікційна література*, *фактологічна література*, однак жодна з них не є повністю тотожною англomовному терміну *non-fiction* [Колінько 2016, с.74]. Подібну думку висловлює й О. Косюк, яка підкреслює, що розмаїття термінів свідчить про відносну новизну цього жанру в українському інформаційному та науковому просторі, а також про відсутність усталеної методології його аналізу [Косюк 2021, с. 200].

У ширшому історико-культурному контексті нон-фікшн розглядається як форма письма, зорієнтована на документальність і факт як основу наративу. О. Галич наголошує, що документальна література ґрунтується на реальних подіях і документах та охоплює такі основні різновиди, як мемуаристика, художня біографія й художня публіцистика. Важливою ознакою нон-фікшн дослідник вважає авторське осмислення реальних подій, постатей і суспільних проблем на основі достовірних фактів та документальних джерел [Галич 2017, с.20].

Окрему увагу науковці приділяють проблемі співвідношення нон-фікшн і художньої літератури. Н. Головченко визначає нон-фікшн як жанр, у якому сюжет ґрунтується на реальних подіях, однак допускає використання окремих художніх елементів. Такий підхід, хоч і залишається дискусійним, засвідчує тенденцію до розмивання меж між фікційним і нефікційним письмом, що ускладнює жанрову класифікацію та перекладацьку інтерпретацію сучасних

текстів [Головченко 2017, с.6].

Яскравим прикладом подібного поєднання документальності та художності є творчість Джоан Діддіон, яка репрезентує англо-американську школу нон-фікшн. У своїй збірці есеїв «*The White Album*» Джоан Діддіон осмислює події 1960-1970-х років у Сполучених Штатах – протестні рухи, кризу ідентичності, вплив Голлівуду та контркультурних течій. Авторка дотримується фактографічної точності репортера, проте вплітає у виклад власні сумніви, асоціації та особистий досвід. Завдяки цьому оповідь набуває індивідуальної інтонації, поєднуючи аналітичність журналістики й емоційність художнього письма.

Поряд із літературознавчими підходами дедалі більшої актуальності набуває перекладознавчий аспект дослідження нон-фікшн. У цьому контексті важливими є праці В. Карабана, присвячені перекладу наукової та науково-технічної літератури, у яких наголошується на необхідності точної передачі термінології та спеціалізованої лексики, на яку багата література жанру нон-фікшн. Хоча дослідження перекладознавця не зосереджені безпосередньо на жанрі нон-фікшн, їхні положення мають методологічне значення для аналізу перекладу нефікційних текстів, зокрема в аспекті роботи з вузькоспеціалізованою та безеквівалентною лексикою [Карабан 2004].

Питання перекладу нон-фікшн особливо актуалізуються у зв'язку з високою концентрацією термінології, реалій та культурно маркованих одиниць у таких текстах. Сучасні українські дослідники також звертають увагу на практичні труднощі перекладу нон-фікшн. У праці А. Сітко підкреслюється, що нефікційні тексти поєднують риси різних функціональних стилів, зокрема наукового, публіцистичного та розмовного, що вимагає від перекладача гнучкого використання перекладацьких стратегій. Особливої складності набуває відтворення культурно зумовлених понять і реалій, які не мають прямих відповідників в українській мові [Сітко 2018, с. 156].

Загалом сучасний стан дослідження перекладу нон-фікшн в українському контексті можна охарактеризувати як етап становлення. З одного боку, спостерігається зростання кількості наукових праць, присвячених жанровій природі літератури нон-фікшн та її функціям. З іншого боку, питання перекладацьких стратегій, зокрема відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики, залишаються недостатньо систематизованими. Це зумовлює актуальність подальших досліджень, спрямованих на поєднання теоретичних положень перекладознавства з аналізом конкретних перекладацьких рішень у межах жанру нон-фікшн.

1.2. Специфіка перекладу творів жанру нон-фікшн

Жанр нон-фікшн посідає важливе місце в сучасному літературному процесі, охоплюючи широкий спектр текстів документального, науково-популярного, публіцистичного та автобіографічного характеру. На відміну від художньої літератури, твори нон-фікшн ґрунтуються на реальних фактах, подіях і явищах, проте нерідко використовують художні засоби для посилення впливу на читача. Поєднання інформативності та елементів художньої виразності зумовлює специфічні вимоги до перекладу таких текстів.

Однією з ключових особливостей перекладу нон-фікшн є необхідність забезпечення фактичної точності. Як зазначає Р. Бойцова, перекладач повинен діяти на межі двох взаємопов'язаних завдань: максимально точно передавати фактичну інформацію та водночас зберігати образність і природність викладу. Це особливо важливо, коли текст містить автобіографічні або репортажні елементи, адже автор говорить не просто як фіксатор подій, а як їх свідок і інтерпретатор [Бойцова 2018, с.58].

Важливим аспектом перекладу творів жанру нон-фікшн є лінгвокультурна адаптація. Значна частина таких текстів містить культурно марковані реалії, історичні факти, соціальні явища та поняття, специфічні для певного

суспільства. У зв'язку з цим перекладач виконує не лише мовну, а й медіативну функцію, виступаючи посередником між різними культурними системами [Павлова, Педченко 2023, с. 185].

Теоретичним підґрунтям такого підходу є концепція функціональної еквівалентності Джуліани Хаус, викладена в праці «*Translation Quality Assessment*». На думку дослідниці, якість перекладу визначається не лише точністю передачі змісту, а й здатністю тексту виконувати аналогічну комунікативну функцію в культурі перекладу.

Для оцінки якості перекладу Дж. Хаус пропонує враховувати такі параметри, як поле комунікації (field), характер взаємин між автором і читачем (tenor) та спосіб організації повідомлення (mode). На основі цих компонентів дослідниця здійснює аналіз функціонального призначення тексту оригіналу, порівняння мовних і культурних особливостей оригіналу та перекладу, а також оцінку ступеня адаптації перекладного тексту до умов цільового культурного середовища. Збереження зазначених характеристик є особливо важливим для творів нон-фікшн, оскільки забезпечує адекватне відтворення не лише фактів, а й способу їх подання [House 1997, с.248].

Окреме місце в концепції Джуліани Хаус посідає розмежування відкритого (overt) та прихованого (covert) перекладу [House 1997, с.66]. Відкритий переклад зберігає зв'язок із культурою оригіналу та демонструє читачеві іншомовне походження тексту, тоді як прихований переклад передбачає адаптацію до норм цільової культури. У перекладі творів нон-фікшн часто поєднуються обидві стратегії: фактична інформація та історичні реалії зазвичай зберігають зв'язок із культурою оригіналу, тоді як окремі соціокультурні поняття можуть адаптуватися для полегшення сприйняття цільовою аудиторією [Routledge: Munday].

Подальший розвиток перекладознавства пов'язаний із так званим «культурним поворотом», запропонованим Сьюзен Басснетт та Андре

Лефеве́ром у праці «*Translation, History and Culture*». У межах цього підходу переклад розглядається не лише як міжмовна передача змісту, а й як процес репрезентації культури. Для творів жанру нон-фікшн така концепція є особливо важливою, оскільки вони містять значну кількість культурно маркованих реалій, історичних фактів і соціальних явищ. Від перекладача залежить, наскільки повно та адекватно ці елементи будуть представлені цільовій аудиторії, що безпосередньо впливає на сприйняття іншої культури читачем [Басснетт, Лефеве́р 1990, с.136].

Ще однією характерною рисою нон-фікшн є висока концентрація спеціальної лексики та термінології. За спостереженнями С. Семененко, лексичне наповнення таких текстів значною мірою залежить від їх тематичної спрямованості та може включати терміни з психології, соціології, економіки, історії, політології та інших галузей знань [Семененко 2020, с. 133]. У зв'язку з цим перекладач повинен враховувати не лише словникове значення терміна, а й особливості його функціонування в конкретній предметній сфері. Від правильного вибору відповідника залежить точність передачі інформації та рівень її сприйняття читачем.

Значний виклик перекладу нон-фікшн становить відтворення авторського стилю. Як зазначають дослідники, цей процес передбачає не лише передачу змісту, а й відтворення стилістичних особливостей і ритму автора, оскільки саме вони формують наративну структуру та спосіб подання інформації в оригіналі [Malmkjær, Windle 2011, с. 71].

Переклад творів жанру нон-фікшн вимагає від перекладача поєднання високої точності передачі інформації з урахуванням культурних і комунікативних особливостей тексту. Важливу роль у цьому процесі відіграє здатність адекватно відтворювати спеціальну лексику, авторський стиль і культурно марковані елементи. Саме від успішного відтворення цих компонентів залежить збереження змістової цілісності твору та ефективність

його сприйняття цільовою аудиторією.

1.3. Безеквівалентна та вузькоспеціалізована лексика в англomовних текстах жанру нон-фікшн в контексті перекладу

Функціонування безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики в англomовному нон-фікшн безпосередньо залежить від специфіки комунікативної взаємодії між автором-експертом і читачем-нефахівцем. У таких текстах спеціальна лексика перестає бути сталим елементом наукового викладу і набуває функції динамічного інструмента пояснення складних явищ.

Під безеквівалентною лексикою розуміють мовні одиниці, які не мають повного або усталеного відповідника в мові перекладу. Вузькоспеціалізована лексика охоплює терміни та професійні найменування, функціонування яких обмежене певною галуззю знань. Саме ці групи лексичних одиниць становлять одну з основних перекладацьких труднощів у текстах жанру нон-фікшн.

Якщо в суто наукових статтях кожен термін використовується в чітко визначеному значенні (так звана семантична ізоляція), то в жанрі нон-фікшн він часто працює як багатозначний смисловий маркер. Навколо такого слова автор збирає велику кількість додаткових фактів, прикладів та пояснень, на основі яких вибудовує свої головні докази. Таким чином, термін стає центром тяжіння для всієї аргументації твору.

На основі аналізу наукових праць безеквівалентну та вузькоспеціалізовану лексику можна умовно розділити на кілька функціональних груп за ступенем їхньої складності:

- **ядро** складають головні терміни певної галузі знань, без яких неможливо розкрити тему.
- **периферія** охоплює загальнонаукові слова, які виконують роль логічного зв'язку, допомагаючи читачу стежити за думкою автора.
- найскладнішою для перекладу є **зона дифузії**, де звичайні слова

повсякденного вжитку починають працювати як специфічні терміни.

Поряд із цим, безеквівалентну та вузькоспеціалізовану лексику в англомовному психологічному нон-фікшн доцільно класифікувати за такими типами:

- **культурно-специфічні концепти** (*mindfulness, resilience, self-compassion*), що відображають особливості світогляду та способи осмислення внутрішнього досвіду особистості;
- **соціально-психологічні реалії** (*gaslighting, people-pleasing, burnout*), які позначають специфічні моделі поведінки або психологічні стани та не мають усталених відповідників в українській мові;
- **соціально-етичні поняття** (*accountability, boundaries, emotional labor*), пов'язані з особливостями суспільного устрою;
- **концептуальні неологізми**, створені автором для позначення нових ідей (*WYSIATI, System 1, System 2, antifragile*).

У перекладі подібних лексичних одиниць застосовуються різні перекладацькі трансформації, зокрема калькування, транслітерація, експлікація, адаптація та описовий переклад. Так, *mindfulness* зазвичай перекладається як *усвідомленість* або *практика усвідомленої уваги*, *resilience* – як *психологічна стійкість* або *резильєнтність*, а *self-compassion* – як *співчуття до себе*. Соціально-психологічні реалії *gaslighting, people-pleasing, burnout* часто передаються шляхом транслітерації (*газлайтинг*) або описового перекладу (*прагнення всім догодити, емоційне вигорання*) через відсутність повних українських відповідників.

Соціально-етичні поняття *accountability, boundaries, emotional labor* перекладаються за допомогою семантичної адаптації та контекстуального уточнення як *підзвітність, особисті межі, емоційна праця* або *емоційне навантаження*. Концептуальні неологізми *WYSIATI, System 1, System 2*,

antifragile здебільшого відтворюються шляхом калькування, транслітерації або експлікації, оскільки вони репрезентують авторські когнітивні моделі та не мають повністю усталених відповідників в українській мові.

У подібних випадках перекладач змушений фактично заново реконструювати смисл, що виходить за межі простої заміни одного слова іншим. Це підтверджує позицію Бараненкової Н. та Литвин С., які наголошують на важливості глибокого аналізу слів, що не входять до активного словника читача. Коли готового еквівалента в словнику не існує, фахівець використовує описовий переклад (експлікацію) або створює контекстуальні новотвори. Проте в жанрі нон-фікшн ці методи мають бути максимально лаконічними, щоб не зруйнувати динаміку авторської розповіді та не перетворити текст на громіздкий науковий коментар [Бараненкова Н. А., Литвин С. В. 2018, с.8].

Л. Микитенко стверджує, що для успішної роботи з вузькоспеціалізованою та безеквівалентною лексикою перекладачу необхідні не лише лінгвістичні навички, а й широкі енциклопедичні знання про світ. Можна використати схоже українське слово (функціональний аналог), щоб читачу було зрозуміло, про що йдеться, але тоді існує ризик втратити унікальну культурну специфіку оригіналу. З іншого боку, використання методики транскодування з довгим поясненням може призвести до когнітивного перевантаження читача [Микитенко 2021, с.91]. Вибір методу залежить від того, наскільки слово важливе для всього твору. Як зазначає А. Сітко, адаптація в цьому контексті є обов'язковою, адже вона допомагає заповнити прогалини у знаннях реципієнта [Сітко 2023, с.156].

Спеціальні слова в нон-фікшн також виконують критичну роль у процесі впливу на читача. О. Мішуль вважає, що термін у такому тексті – це не просто назва об'єкта, а активний інструмент логіки, що задає напрямок сприйняття інформації [Мішуль 2023, с.414]. Будь-яка стилістична неточність або невдалий вибір відповідника може зруйнувати логічні аргументи автора, через що читач

втратить довіру до всього твору. Це особливо важливо в інтердисциплінарних працях (наприклад, про нейромаркетинг або поведінкову економіку), де терміносистеми різних галузей змішуються і породжують нові змісти [Крайнікова 2019, с.10]. У таких ситуаціях доцільно звертатися до підходів М. Бейкер щодо подолання безеквівалентності на рівні слова, зокрема до використання описового перекладу, культурної заміни та запозичення з поясненням. Перекладач у цьому випадку виступає як аналітик, здатний розпізнати зміни у значенні терміна та відтворити їх без втрати когнітивної цінності [Routledge: Baker].

На завершення слід підкреслити, що класифікація лексики в нон-фікшн враховує не лише словникове значення, а й роль слова в тексті: чи воно називає предмет, чи виражає емоцію, чи допомагає будувати аргументи. Е. Делпеш вважає, що відсутність точних відповідників – це природна риса сучасної мови, яка потребує нових перекладацьких рішень [Arxiv: Delpech]. Таким чином, переклад безеквівалентних та вузькоспеціалізованих слів у жанрі нон-фікшн – це неабияка інтелектуальна робота, що поєднує мовний аналіз, глибоку культурну адаптацію та вміння пояснити ідеї автора в новій мовній реальності. Кожне перекладацьке рішення стає містком, який з'єднує різні культури та дозволяє науковій інформації стати доступною для кожного.

1.4. Стратегії та прийоми перекладу безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики

Переклад безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики є одним із найскладніших аспектів перекладацької діяльності, оскільки такі одиниці часто містять національно-культурний, професійний або соціальний компонент, який не має прямого відповідника в мові перекладу. У сучасному перекладознавстві ключовими стратегіями відтворення подібної лексики вважаються доместикація (одомашнення) та форенізація (очуження), концептуально осмислені

американським дослідником Лоуренсом Венуті у праці «*The Translator's Invisibility*» (1995).

Доместикація (одомашнення) передбачає адаптацію тексту до норм та культурних очікувань цільової аудиторії. Основною метою цієї стратегії є створення зрозумілого та природного для реципієнта перекладу, у якому іншомовні елементи максимально наближаються до культури мови перекладу [Venuti 1995, с.260]. Форенізація (очуження), навпаки, орієнтована на збереження культурної специфіки оригіналу, навіть якщо це ускладнює сприйняття тексту читачем. У межах цієї стратегії перекладач прагне підкреслити чужорідність тексту та зберегти національно-культурний колорит оригіналу [Venuti 1995, с.260] .

Витоки зазначених стратегій простежуються ще у працях Фрідріха Шлейєрмахера, який у лекції «*Про різні методи перекладу*» (1813) окреслив два можливі шляхи перекладу: *наблизити автора до читача* або *наблизити читача до автора*. Саме ці підходи стали теоретичною основою для подальшого розвитку концепцій доместикації та форенізації у працях Л. Венуті.

У перекладі безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики доместикація й форенізація реалізуються через конкретні перекладацькі прийоми та трансформації. До стратегії форенізації найчастіше належать:

- калькування;
- транслітерація та транскрипція;
- еквівалентний переклад зі збереженням культурної специфіки;
- буквальний переклад;
- збереження іншомовних реалій та термінів.

Такі прийоми дозволяють максимально зберегти мовні та культурні особливості оригіналу. Наприклад, під час перекладу реалій, назв свят, історичних понять або специфічних професійних термінів перекладач може свідомо залишати іншомовний елемент без значної адаптації, щоб передати

атмосферу та національний колорит тексту.

До стратегії доместикації, своєю чергою, зазвичай відносять:

- адаптацію;
- описовий переклад;
- смисловий розвиток;
- генералізацію;
- конкретизацію;
- модуляцію;
- функціональну заміну;
- культурну заміну;
- нейтралізацію культурно маркованих елементів.

У межах цієї стратегії перекладач прагне зробити текст максимально зрозумілим для реципієнта, навіть якщо це супроводжується частковою втратою культурної специфіки оригіналу. Наприклад, іншомовні реалії можуть замінюватися аналогами, зрозумілими українському читачеві, а вузькоспеціалізовані терміни – пояснюватися описово або спрощуватися відповідно до контексту.

Водночас у сучасній перекладацькій практиці доместикація та форенізація дуже часто поєднуються при перекладі. Найчастіше перекладач комбінує елементи обох стратегій залежно від жанру тексту, його комунікативної мети та потреб цільової аудиторії. Подібне поєднання особливо характерне для перекладу науково-популярної літератури. З одного боку, перекладач прагне зберегти авторську концепцію, термінологічну систему та специфіку оригіналу, а з іншого водночас – забезпечити зрозумілість тексту для читача-нефахівця. Тому в межах перекладу одного тексту, частим явищем є саме поєднання даних стратегій перекладу.

Особливу складність становить переклад новітньої психологічної термінології та авторських концептів, які активно використовуються в

сучасному англomовному нон-фікшн. Безліч таких одиниць виникли відносно нещодавно у сферах психології, поведінкової економіки або когнітивних наук і поки не мають усталених відповідників в українській мові. До них належать як окремі терміни, так і цілі концептуальні моделі, що репрезентують нові підходи до пояснення людської поведінки та мислення. У таких випадках перекладачу доводиться вирішувати, чи зберігати оригінальну форму поняття шляхом запозичення чи калькування, чи адаптувати його відповідно до норм наукового дискурсу цільової мови.

Отже, вибір перекладацької стратегії залежить від низки чинників: ступеня відомості поняття в цільовій аудиторії, наявності чи відсутності усталеного відповідника, а також рівня обізнаності цільової аудиторії у відповідній галузі. Якщо термін є ключовим для розуміння авторської концепції, перекладачі часто віддають перевагу стратегії очуження. Натомість, у випадках, коли буквальне відтворення терміна може ускладнити сприйняття тексту, доцільним стає використання доместикаційних прийомів, зокрема описового перекладу, функціональної заміни, смислового розвитку тощо.

Висновки до розділу 1.

Література жанру нон-фікшн є складним і багатогранним явищем сучасного літературного процесу, яке поєднує документальну достовірність, наукову інформативність та елементи художнього викладу. На відміну від суто наукових текстів, нон-фікшн орієнтований на широке коло читачів, тому автори прагнуть подавати складну інформацію доступно, використовуючи образність, приклади, метафори та інші засоби впливу на читача. Така специфіка безпосередньо впливає на перекладацький процес і зумовлює необхідність пошуку балансу між точністю передачі змісту та природністю викладу мовою перекладу.

Однією з найскладніших проблем перекладу нон-фікшн є відтворення

вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики. У науково-популярній психологічній літературі така лексика представлена психологічними термінами, культурно-специфічними концептами, соціально-психологічними реаліями, авторськими неологізмами та концептуальними моделями. Значна частина цих одиниць не має повних або усталених відповідників в українській мові, що змушує перекладача застосовувати різноманітні перекладацькі трансформації для адекватного відтворення їхнього змісту.

Особливу увагу було приділено специфіці перекладу англomовної науково-популярної психологічної літератури. Встановлено, що перекладачеві необхідно не лише правильно відтворити термінологію, а й зберегти авторські концепції, логіку аргументації та доступність викладу для читача-нефахівця. Саме тому переклад психологічного нон-фікшн вимагає поєднання лінгвістичної компетентності, знань відповідної галузі та розуміння культурного контексту функціонування термінів.

У проаналізованому матеріалі переклад безеквівалентної та вузькоспеціалізованої лексики здійснено із застосуванням як доместикації, так і форенізації. Доместикація передбачає адаптацію іншомовних одиниць до мовних і культурних норм цільової аудиторії, тоді як форенізація спрямована на збереження культурної та концептуальної специфіки оригіналу. Реалізація цих стратегій відбувається через низку перекладацьких прийомів, серед яких калькування, транскодування, адаптація, описовий переклад, смисловий розвиток, функціональна заміна, конкретизація та генералізація.

Таким чином, вузькоспеціалізована та безеквівалентна лексика є одним із ключових елементів англomовного психологічного нон-фікшн і водночас одним із головних викликів для перекладача. Теоретичні положення, розглянуті в цьому розділі, створюють методологічну основу для подальшого аналізу перекладацьких рішень, застосованих під час відтворення такої лексики в українських перекладах книг *The Mountain Is You* та *Thinking, Fast and Slow*.

РОЗДІЛ 2. ВІДТВОРЕННЯ ВУЗЬКОСПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ ТА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ КНИГ «THINKING, FAST AND SLOW» ТА «THE MOUNTAIN IS YOU»

2.1. Особливості вживання вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в обраних працях Д. Канемана і Б. Вест

Твори *Thinking, Fast and Slow* та *The Mountain Is You* насичені термінологічними й концептуальними одиницями, які репрезентують різні типи сучасного психологічного дискурсу. Саме ця різноманітність психологічної лексики та концептів зумовила вибір зазначених книг як матеріалу дослідження. Аналіз здійснюється на основі англomовних оригіналів і їхніх українських перекладів: «Мислення швидко й повільно» (переклад Максима Яковлева) та «Тією горою є ви» (переклад Анни Токарик).

Оригінальні тексти демонструють розгалужену систему вузькоспеціалізованих і безеквівалентних одиниць, які потребують класифікації за ступенем спеціалізації, культурною маркованістю, роллю у смисловій організації твору та характером міжмовної кореляції.

На основі проведеного дослідження лексичні одиниці обох книг можна класифікувати за:

- ступенем спеціалізації (помірно спеціалізовані терміни та високоспеціалізовані);
- типом семантичної організації (терміни та авторські концептуальні утворення – неологізми, okazіоналізми, концептуальні метафори)

У книзі *Thinking, Fast and Slow* однією з найпоширеніших категорій вузькоспеціалізованої лексики є терміни когнітивної психології. Наприклад, поняття *cognitive ease* використовується автором для опису стану ментальної злагожденості, що зумовлює виникнення інтуїтивних суджень без належного критичного аналізу. Подібні одиниці мають проміжний рівень спеціалізації,

оскільки вони застосовуються не лише у суто науковому дискурсі, а й у ширшому публіцистичному полі, однак їхнє смислове навантаження залишається термінологічно маркованим. Аналогічну функцію у книзі *The Mountain Is You* виконують поняття *self-sabotage*, *healing*, *emotional triggers*, *subconscious patterns*. Наприклад, у фрагменті *your self-sabotage is simply a coping mechanism* Бріанна Вест використовує психологічний термін *self-sabotage* для позначення підсвідомих моделей поведінки, що перешкоджають особистісному розвитку. Подібні одиниці також мають помірний рівень спеціалізації: вони активно функціонують у сучасному психологічному та мотиваційному дискурсі, однак залишаються зрозумілими широкій читацькій аудиторії.

Іншою категорією є високофахові терміни, наприклад *Bayesian reasoning*, *prospect theory*, *anchoring effect*. До прикладу, у фрагменті *the anchoring effect occurs when people consider a particular value for an unknown quantity before estimating that quantity* Д. Канеман демонструє системний характер когнітивної помилки. Подібні одиниці відзначаються стабільністю у спеціалізованому науковому середовищі, що обмежує можливість вільної інтерпретації під час перекладу. Вони складають ядро поняттєвого апарату книги, тож їх варто віднести до високоспеціалізованих термінів. У книзі Бріанни Вест високоспеціалізована термінологія представлена меншою мірою, однак окремі поняття, зокрема *trauma response*, *emotional conditioning*, *subconscious beliefs*, також функціонують як психологічно марковані концепти.

Окрему групу становлять авторські концептуальні утворення, які через відсутність усталених відповідників або специфіку авторського вживання набувають ознак безеквівалентної лексики. У праці Д. Канемана такими одиницями є *System 1* і *System 2*, що функціонують як концептуальні назви двох типів мислення та становлять основу авторської моделі пояснення когнітивних процесів. У Бріанни Вест подібну функцію виконують концептуальні

конструкції *the mountain, inner resistance, your highest potential*, які не мають чітко фіксованого термінологічного статусу, проте формують індивідуальну концептуальну систему авторки.

Яскравим прикладом авторського неологізму у Д. Канемана є акронім *WYSIATI* (*What You See Is All There Is*), який використовується для опису когнітивної тенденції формувати висновки виключно на основі наявної інформації, ігноруючи відсутні або невідомі дані. Особливість цього неологізму полягає в тому, що він поєднує одразу кілька функцій. По-перше, *WYSIATI* є термінологічною одиницею, яка стисло репрезентує складний психологічний механізм. По-друге, він виконує когнітивно-моделюючу функцію, оскільки формує окремий концепт у межах авторської теорії мислення. По-третє, акронім має виразний прагматичний ефект: незвична графічна форма привертає увагу читача та сприяє запам'ятовуванню концепту.

У книзі Б. Вест авторські концептуальні утворення мають переважно метафоричний характер. Найяскравішим прикладом є сама метафора *The Mountain Is You*, де *mountain* символізує внутрішні психологічні бар'єри, страхи та деструктивні поведінкові моделі людини. У фрагменті *the mountain is not in front of you, it is you* авторка використовує концептуальну метафору для пояснення внутрішнього конфлікту особистості.

Окрім цього, у тексті Д. Канемана фіксується низка термінологічних інновацій, таких як *competition neglect*, що в книзі означає ігнорування ролі конкурентного середовища у процесі прийняття рішень. Подібні одиниці перебувають на межі між терміном і неологізмом, оскільки вони ще не повністю усталені, але вже функціонують як елементи наукового дискурсу. У Б. Вест аналогічну роль виконують словосполучення *healing crisis, core resistance, emotional threshold*, які не є повністю кодифікованими психологічними термінами, однак активно функціонують у сучасному мотиваційному та психотерапевтичному дискурсі.

Важливу роль відіграють також семантичні неологізми, тобто загальновживані слова, що набувають спеціалізованого значення у межах когнітивної психології. Так, слово *bias* інтерпретується не просто як упередження, а як системна когнітивна помилка, *anchoring effect* – як механізм впливу початкової інформації на оцінювання ситуації, а *base rates* – як базові статистичні показники, що часто ігноруються у процесі прийняття рішень. Подібне переосмислення лексики створює додаткові труднощі для перекладу, оскільки вимагає від перекладача врахування не лише словникового значення, а й концептуального навантаження терміна. У книзі Бріанни Вест аналогічне семантичне переосмислення спостерігається у словах *trigger*, *healing*, *patterns*, *resistance*, які у межах психологічного дискурсу набувають ширшого концептуального значення, ніж у загальновживаній лексиці.

Окрему групу становлять концептуально-метафоричні утворення, які виконують пояснювальну та прагматичну функцію. Наприклад, вираз *optimistic martyrs* використовується для опису компаній, що зазнають невдачі, але водночас сприяють розвитку ринку, тоді як *collective blindness* метафорично передає неспроможність соціальних і економічних систем адекватно оцінювати ризики. Подібні одиниці не є термінами, однак вони відіграють важливу роль у популяризації складних наукових ідей, забезпечуючи їх доступність для цільової аудиторії.

Таким чином, лексичні системи праць *Thinking, Fast and Slow* та *The Mountain Is You* є багаторівневими та гібридними, поєднуючи елементи строгої наукової термінології з авторськими неологізмами, семантичними інноваціями та концептуально-метафоричними конструкціями. Неологізація в обох текстах реалізується через аббревіацію, словотвір, метафоризацію та семантичне переосмислення, що свідчить про домінування концептуального підходу до мовотворення у книгах. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність застосування перекладацьких стратегій доместикації та форенізації, які реалізуються через

калькування, описовий переклад, семантичну адаптацію та інші трансформації з метою адекватної передачі як змісту, так і функціонального навантаження лексичних одиниць.

2.2. Калькування

Переклад науково-популярної психологічної літератури вимагає поєднання наукової точності термінології та доступності викладу. Однією з найпоширеніших перекладацьких трансформацій є калькування, яке полягає у буквальному або структурно-семантичному відтворенні іншомовної лексики засобами мови перекладу [Карабан, 2004, с. 286]. Особливо часто цей прийом застосовується для передачі психологічних і когнітивних понять, оскільки значна частина сучасної психологічної термінології сформувалася в англомовному науковому середовищі. Використання калькування дає змогу зберегти змістову структуру терміна та його наукову точність у перекладі.

Показовим прикладом калькування є переклад словосполучення *denominator neglect* з книги Д. Канемана *Thinking, Fast and Slow*.

Оригінал: The idea of **denominator neglect** helps explain why different ways of communicating risks vary so much in their effects [Kahneman 2011, с.321].

Переклад: Ідея **нехтування знаменником** допомагає пояснити, чому різні способи передачі інформації про ризики так сильно відрізняються один від одного ступенем свого впливу [Канеман 2017, с.301].

Термін *denominator neglect* перекладено шляхом калькування: *denominator* – **знаменник**, *neglect* – **нехтування**. У контексті книги автор описує експеримент з двома урнами, де учасники мали обрати між урною з однією виграшною кулькою з десяти та урною з вісьмома виграшними кульками зі ста. Незважаючи на вищу ймовірність виграшу в першому випадку, багато учасників віддавали перевагу другій урні, оскільки більша кількість червоних кульок справляла сильніше враження. Саме на основі цього прикладу Канеман пояснює явище

denominator neglect – схильність приділяти більше уваги кількості виграшних випадків, ніж загальній кількості можливих випадків.

Яскравим прикладом калькування є також переклад словосполучення *optimistic martyrs*.

Оригінал: Giovanni Dosi and Dan Lovall call entrepreneurial firms that fail but signal new markets to more qualified competitors **optimistic martyrs** [Kahneman 2011, с.254].

Переклад: Фірми, які не досягають успіху, проте повідомляють більш компетентних суперників про нові ринки, Джованні Досі і Ден Ловалло називають **оптимістичними мучениками** [Канеман 2017, с.215].

У цьому прикладі перекладач повністю зберігає структуру та образність англomовного вислову: *optimistic* – *оптимістичні*, *martyrs* – *мученики*. Калькування дозволяє відтворити не лише пряме значення компонентів, а й авторську метафору, що поєднує позитивну конотацію оптимізму з трагічним образом мучеництва. Подібне поєднання є нетиповим для українського наукового дискурсу, однак перекладач свідомо не спрощує вислів і не замінює його більш адаптованим поясненням. Крім того, калькування допомагає зберегти авторську оцінність: компанії зображуються як «мученики», які зазнають поразки, але водночас сприяють розвитку ринку та створюють можливості для інших.

Показовим прикладом калькування авторського концепту є також переклад аббревіатури *WYSIATI*.

Оригінал: *What You See Is All There Is. (WYSIATI)* [Kahneman 2011, с. 84].

Переклад: *Що ти бачиш, те і є. (WYSIATI)* [Канеман 2017, с.71].

У цьому випадку фраза *Що ти бачиш, те і є* передає основну ідею когнітивного викривлення, описаного Д. Канеманом: людина схильна робити висновки лише на основі тієї інформації, яка є доступною в конкретний момент, і не враховувати відсутні дані. Завдяки буквальному відтворенню

концептуальної формули переклад зберігає лаконічність, афористичність і когнітивну чіткість оригінального вислову.

Крім того, перекладач залишає в тексті оригінальну аббревіатуру *WYSIATI*, що є прикладом збереження авторського терміна. Це дозволяє зберегти його впізнаваність у науковому дискурсі та забезпечує зв'язок між українським перекладом і оригінальною концепцією Д. Канемана. Таким чином, читач сприймає вислів майже в тому самому вигляді, у якому він функціонує в англomовному психологічному дискурсі.

Наступним прикладом калькування є переклад психологічного терміна *homeostatic impulse* у книзі Бріанни Вест *The Mountain Is You*.

Оригінал: *Your body is governed by a **homeostatic impulse*** [Wiest 2020, с.107].

Переклад: *Вашим тілом керує **гомеостатичний імпульс*** [Вест 2025, с.95].

У цьому випадку перекладач використовує буквальне структурно-семантичне відтворення компонентів англomовного терміна: *homeostatic* – *гомеостатичний*, *impulse* – *імпульс*. Такий спосіб перекладу є прикладом калькування, оскільки структура й основне значення лексеми повністю зберігаються в мові перекладу.

Варто зазначити, що авторка використовує поняття *homeostatic impulse* не лише у власному викладі, а й цитує американсько-канадського автора літератури із саморозвитку Браяна Трейсі, де він згадує дане явище [Medium: Tracy]. У його поясненні цей термін пов'язується з діяльністю вегетативної нервової системи, яка забезпечує підтримання внутрішньої рівноваги організму:

Оригінал: *Through your autonomic nervous system [your **homeostatic impulse**] it maintains a balance among the hundreds of chemicals in your billions of cells so that your entire physical machine functions in complete harmony most of the time* [Wiest 2020, с.107].

Переклад: *Ваша вегетативна нервова система (гомеостатичний імпульс) підтримує баланс серед сотень хімічних речовин у мільярдах клітин, щоби більшість часу ваша фізіологічна машина функціонувала в гармонії* [Вест 2025, с.96].

У цьому випадку перекладач додатково подає словосполучення *гомеостатичний імпульс* у дужках після терміна *вегетативна нервова система*, що виконує пояснювальну функцію та допомагає розкрити зміст поняття *homeostatic impulse*. Такий переклад підтверджує прагнення перекладача зберегти термінологічну форму оригіналу шляхом калькування та водночас полегшити її сприйняття читачем цільової аудиторії.

Таким чином, калькування у перекладах психологічної літератури переважно реалізує стратегію очуження. Перекладачі свідомо зберігають структуру, образність та концептуальні моделі англomовних психологічних понять, мінімізуючи культурну адаптацію тексту.

2.3 Генералізація та конкретизація

Конкретизація та генералізація належать до методу контекстуальної заміни і використовуються для добору перекладного відповідника з урахуванням контексту вживання мовної одиниці та норм мови перекладу [Карабан 2004, с.286]. Специфіка цих трансформацій полягає в тому, що вони дають змогу передати значення лексичних одиниць у випадках, коли словниковий відповідник не забезпечує достатньої точності або не повністю відповідає контексту.

Конкретизація передбачає заміну слова чи терміна ширшого значення одиницею з вузькою семантикою [Карабан 2004, с.300]. Генералізація, навпаки, полягає у заміні лексеми вузького значення ширшим за змістом відповідником [Карабан 2004, с.306]. При перекладі вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики такі трансформації дозволяють адаптувати значення терміна до

контексту його вживання та забезпечити адекватне розуміння тексту реципієнтом.

Оригінал: *The human mind is something called **antifragile*** [Wiest 2020, с. 113].

Переклад: *Людська свідомість, так би мовити, **стійка**...* [Вест 2025, с. 100].

У наведеному прикладі застосовано *генералізацію* значення. Термін *antifragile* у контексті книги позначає здатність людини не лише витримувати труднощі та несприятливі обставини, а й розвиватися під їхнім впливом. У перекладі його передано прикметником *стійка*, який має ширше значення та акцентує увагу переважно на здатності протистояти негативним чинникам. Унаслідок цього частина семантичних відтінків оригінального поняття втрачається, а спеціалізований термін замінюється більш узагальненим відповідником.

Оригінал: *Its operative features, which include WYSIATI, intensity matching, and **associative coherence**, among others, give rise to predictable biases and to cognitive illusions...* [Kahneman 2011, с.407]

Переклад: *Характеристики її оперативної системи, зокрема WYSIATI, порівняння за інтенсивністю та **когнітивна когерентність**, окрім інших, породжують цілком передбачувані помилки й когнітивні ілюзії...* [Канеман 2017, с.384]

У наведеному прикладі прикметник *associative* позначає явище, пов'язане з асоціативними зв'язками та процесами асоціативного мислення. У перекладі його передано ширшим за значенням прикметником *когнітивна*, який охоплює пізнавальні процеси загалом. У результаті вузькоспеціалізоване поняття, пов'язане з одним аспектом мислення, замінюється ширшим терміном, що характеризує когнітивну діяльність людини в цілому, що свідчить про застосування генералізації.

Оригінал: *To demonstrate the decision-making power of the remembering self, my colleagues and I designed an experiment, using a mild form of torture that I will call **the cold-hand situation*** [Kahneman 2011, с.372].

Переклад: *Для демонстрації сили ухвалення рішень «я», відповідального за спогади, ми з моїми колегами розробили експеримент, у якому використали м'яку форму тортур, які я називатиму **тестом із холодними руками*** [Канеман 2017, с.347].

У наведеному прикладі застосовано конкретизацію значення. Іменник *situation* має широке значення та може позначати будь-яку ситуацію або сукупність обставин. Д. Канеман згадує експеримент, під час якого учасники занурювали руку в холодну воду та оцінювали свої больові відчуття. Метою дослідження було продемонструвати відмінність між «я», яке безпосередньо переживає досвід, і «я», яке зберігає його у пам'яті та надалі впливає на ухвалення рішень. Оскільки йдеться про контрольовану експериментальну процедуру, а не про ситуацію загалом, ширше за значенням слово *situation* замінюється більш конкретним відповідником *тест*.

Оригінал: *Underweighting of moderate and high probabilities relative to **sure things** contributes to risk aversion in gains by reducing the attractiveness of positive gambles* [Kahneman 2011, с.439].

Переклад: *Недооцінка помірних і великих імовірностей стосовно **гарантованих результатів** посилює прагнення уникати ризику у випадку виграшів, зменшуючи привабливість позитивних ігор* [Канеман 2017, с.427].

Оригінал: *The psychophysics of chance induce overweighting of **sure things** and of improbable events, relative to events of moderate probability* [Kahneman 2011, с.431].

Переклад: *Психофізика шансу спонукає надавати надмірної ваги **гарантованим здобуткам** та малоімовірним подіям, на відміну від подій помірної вірогідності* [Канеман 2017, с.404].

У книзі Деніела Канемана *Thinking, Fast and Slow* термін *sure thing* вживається в контексті теорії перспектив для позначення наслідку, який настає зі стовідсотковою ймовірністю. У першому прикладі *sure things* передано як *гарантовані результати*, що акцентує увагу на певному наслідку прийняття рішення. У другому – використано варіант *гарантовані здобутки*, який конкретизує позитивний характер результату, адже йдеться про ситуацію виграшу та отримання вигоди. Таке перекладацьке рішення забезпечує відтворення змісту оригіналу відповідно до контексту теорії перспектив, у якій Д. Канеман аналізує вплив абсолютної визначеності на вибір людини між гарантованим виграшем і ризикованою альтернативою.

Таким чином, застосування конкретизації та генералізації дозволяє адаптувати значення термінів і концептів до контексту та норм мови перекладу, забезпечуючи зрозумілість тексту для цільової аудиторії. З огляду на орієнтацію на потреби читача, такі трансформації переважно реалізують стратегію доместикації, оскільки сприяють наближенню змісту оригіналу до мовної та культурної картини світу реципієнта.

2.4. Смисловий розвиток (модуляція)

Смисловий розвиток (модуляція) є підвидом контекстуальної заміни, за якого перекладацький відповідник не збігається зі словниковим значенням одиниці оригіналу, а передає її зміст через логічний розвиток думки [Карабан 2004, с.289]. У науково-популярній нон-фікшн літературі цей прийом відіграє важливу роль, оскільки дає змогу адаптувати складні поняття до норм мови перекладу, забезпечуючи точність передачі змісту, природність викладу та зрозумілість для цільової аудиторії.

Оригінал: *Mastery is to realize that we are equipped with the exact traits we need to overcome the mountains before us, and in fact, doing so is the ultimate calling of our lives. Mastery is to finally understand that the years of discomfort you*

endured were not some sort of purgatory you had to just get through [Wiest 2020, с.238].

Переклад: *Стати господарем* – це усвідомити, що ми наділені рисами, необхідними нам для сходження на гори попереду, і насправді це найголовніше покликання нашого життя. *Стати господарем* – це нарешті зрозуміти, що роки дискомфорту, які ви пережили, не були якимось чистилищем, яке вам довелося пройти [Вест 2025, с.203].

У наведеному прикладі перекладач відмовляється від прямого словникового відповідника *mastery* (майстерність, досконале володіння, панування) і використовує вислів *стати господарем* [e2u.org.ua]. Така контекстуальна заміна здійснюється шляхом смислового розвитку (модуляції), оскільки переклад передає не буквальне значення лексеми, а її логічний наслідок у межах авторської концепції. У контексті книги *mastery* означає не набуття певної навички, а досягнення внутрішнього контролю над власним життям, емоціями та поведінкою. Саме тому поняття майстерності інтерпретується через образ людини, яка стала *господарем* самої себе та свого життєвого шляху.

Водночас перекладачеві вдається зберегти стилістичну особливість оригіналу – анафоричний повтор лексеми *mastery* на початку суміжних речень. В українському тексті цей ефект відтворюється за допомогою повтору конструкції *Стати господарем – це...*, що забезпечує збереження ритмічності викладу та смислового акценту автора.

Наступним прикладом контекстуальної заміни у формі смислового розвитку є переклад психологічного терміна *baseline* як *точка відліку*.

Оригінал: *The reason we don't allow those shifts to become **baselines** is because as soon as our circumstances extend beyond the amount of happiness we're accustomed to, we find ways both conscious and unconscious to bring ourselves back to a feeling we're comfortable with* [Wiest 2020, с.16].

Переклад: *Нам не вдається прийняти нову **точку відліку**, тому що рівень щастя, що сприймається, перевищує звичний, і ми починаємо свідомо і підсвідомо шукати способи повернутися до колишнього стану* [Вест 2025, с.15].

У контексті книги *The Mountain Is You* авторка описує схильність людини повертатися до звичного рівня комфорту навіть після позитивних змін. Термін *baseline* позначає той емоційний стан, який сприймається як норма і до якого людина несвідомо прагне повернутися. Перекладач відмовляється від буквального перекладу і використовує вислів *точка відліку*, який точніше передає ідею вихідного психологічного орієнтира. Така заміна допомагає читачеві краще зрозуміти авторську думку про те, що люди часто опираються змінам і повертаються до звичних моделей сприйняття власного життя та щастя.

Наступним прикладом смислового розвитку є переклад терміна *sunk-cost fallacy* у книзі *Thinking, Fast and Slow*.

Оригінал: *The sunk-cost fallacy keeps people for too long in poor jobs, unhappy marriages, and unpromising research projects* [Kahneman 2011, с.337].

Переклад: ***Помилка некомпенсованих витрат** змушує людину занадто довго терпіти погану роботу, невдалий шлюб і безперспективні дослідницькі проекти* [Канеман 2017, с.303].

У книзі Д. Канемана цей термін використовується для опису когнітивного викривлення, за якого люди продовжують вкладати ресурси в не вигідні проекти, стосунки чи рішення через уже понесені витрати. У наведеному контексті автор пояснює, що керівники компаній нерідко продовжують фінансувати провальні проекти, намагаючись виправдати раніше здійснені інвестиції, хоча ці кошти вже неможливо повернути.

Перекладач відмовляється від вже існуючих відповідників на зразок *незворотні витрати* та використовує словосполучення *некомпенсовані витрати*, яке є логічним розвитком значення вихідного терміна [Tseivo.com]. Така модуляція зумовлена контекстом твору, де увага зосереджена не стільки на

незворотності минулих вкладень, скільки на психологічному прагненні людей компенсувати вже понесені втрати.

Оригінал: *The less that you feed your core need, the «louder» your **core commitment symptoms** will be* [Wiest 2020, с.66].

Переклад: *Чим меншою мірою ви задовольняєте ключову потребу, тим голосніше виявляються **підсвідомі наміри*** [Вест 2025, с.78].

У наведеному прикладі словосполучення *core commitment symptoms* буквально означає *симптоми* або *прояви* глибинного *наміру*. Проте в українському перекладі його передано як *підсвідомі наміри*, тобто через поняття, яке є причиною цих проявів. Така заміна ґрунтується на причинно-наслідковому зв'язку: симптоми є зовнішнім виявом підсвідомих намірів, тому перекладач переходить від наслідку до його джерела. Вибір такого відповідника зумовлений контекстом книги *The Mountain Is You*, де авторка пояснює концепцію *core commitment* як приховану життєву мету або внутрішній намір, що визначає поведінку людини.

Аналіз наведених прикладів показав, що модуляція сприяє адаптації складних психологічних концептів до норм української мови й дозволяє відтворити їхнє значення природно та доступно. З погляду перекладацьких стратегій використання смислового розвитку тяжіє до одомашнення, оскільки орієнтоване на полегшення сприйняття іншомовних понять цільовою аудиторією.

2.5. Описовий переклад (експлікація)

Описовий переклад (експлікація) є однією з найпоширеніших перекладацьких трансформацій у перекладі нон-фікшн літератури. Його сутність полягає у передачі значення лексичної одиниці за допомогою розгорнутого пояснення або опису. З позиції перекладацьких стратегій описовий переклад переважно належить до доместикації, оскільки орієнтований

на адаптацію змісту до мовних і культурних особливостей цільової аудиторії та забезпечення зрозумілості тексту для читача.

Оригінал: *The opportunity for successful **debiasing** exists because the circumstances in which issues of credit allocation come up are easy to identify* [Kahneman 2011, с.130].

Переклад: *Можливість успішно **уникати викривлення інформації** існує, адже обставини, в яких людину не похвалили за її заслуги, легко ідентифікувати* [Канеман 2017, с.101].

У цьому прикладі для перекладу терміна *debiasing* застосовано описовий переклад (експлікацію). Замість буквального відтворення терміна перекладач використовує словосполучення *уникати викривлення інформації*, яке розкриває його зміст. Така трансформація зумовлена відсутністю усталеного та загальнозрозумілого відповідника в українській мові. Використання експлікації дозволяє передати значення спеціального психологічного поняття та забезпечити зрозумілість тексту для нефахового читача, що є характерною рисою перекладу науково-популярної літератури.

Наступний приклад демонструє особливості перекладу сучасного англomовного поняття *glow up*, яке набуло значного поширення в психологічному та мотиваційному дискурсі. Хоча в українській мові існують прямі відповідники поняття *glow up*, зокрема *засяяти*, *розквітнути*, а також запозичений варіант *глоуап*, перекладач відмовляється від їхнього використання та передає значення цієї лексеми описово [Ukrainky.com.ua].

Оригінал: *The real **glow up** isn't proving the people from your past wrong. It is finally feeling so content and hopeful about your future that you stop thinking about them entirely* [Wiest 2020, с.165].

Переклад: *Щоб **зцілитись і знову засяяти від радості**, не треба доводити, що люди з вашого минулого не мали рації* [Вест 2025, с.145].

У цьому прикладі лексема *glow up* не відтворюється прямим

відповідником, а передається за допомогою описової конструкції *зцілитись і знову засяяти від радості*. Такий переклад розкриває зміст поняття через пояснення внутрішніх змін людини та її емоційного відновлення.

Оригінал: *In other cases, your **limiting beliefs** might come from wanting to keep yourself safe* [Wiest 2020, с.17].

Переклад: *В решті випадків **переконання, які обмежують вас**, можуть впливати з бажання вберегти себе* [Вест 2025, с.28].

Термін *limiting beliefs* має усталений український відповідник у психології *обмежувальні переконання*, проте перекладач відмовляється від термінологічного перекладу й передає його за допомогою описової конструкції *переконання, які обмежують вас* [Goodpsy.in.ua]. Такий спосіб перекладу експлікує значення терміна, безпосередньо пояснюючи його вплив на людину, і робить висловлювання більш зрозумілим для широкого кола читачів. Таким чином, відбувається заміна терміна його описовим тлумаченням.

Оригінал: *Biases due to the **retrievability of instances*** [Kahneman 2011, с.418].

Переклад: *Помилки, спричинені **легкістю згадування прикладів*** [Канеман 2017, с.393].

Термін *retrievability of instances* належить до понятійного апарату когнітивної психології та позначає явище, за якого оцінки й судження людини залежать від того, наскільки легко вона може пригадати певні випадки, події або приклади. У перекладі цей термін передано за допомогою описової конструкції *легкість згадування прикладів*, яка не відтворює формальну структуру оригіналу, а пояснює його зміст. Завдяки експлікації перекладач розкриває сутність психологічного механізму, що лежить в основі терміна, забезпечуючи точне та зрозуміле сприйняття поняття читачем-нефахівцем.

Оригінал: *Recognize that a meek and tidy soul with a passion for detail resembles an **occupational stereotype*** [Kahneman 2011, с.23].

Переклад: *Розпізнати в спокійній та охайній людині, для якої дуже важливі деталі, стереотип, пов'язаний із певною професією* [Канеман 2017, с.15].

Термін *occupational stereotype* позначає стереотипне уявлення про риси характеру, поведінку або зовнішність представників певної професії. У перекладі цей термін передано описовою конструкцією, яка розкриває зміст поняття через пояснення його зв'язку з професійною діяльністю. Застосування описового перекладу дає змогу зробити значення терміна більш зрозумілим для українського читача та уникнути використання менш прозорої кальки *професійний стереотип*.

Застосування описового перекладу (експлікації) дає змогу розкрити зміст концептуальної лексики, складних або культурно специфічних понять без втрати їхнього смислового навантаження та забезпечити зрозумілість тексту для широкої читацької аудиторії. У проаналізованих випадках експлікація реалізує стратегію доместикації, оскільки орієнтована на адаптацію іншомовних понять до мовних і культурних норм українського читача.

2.6. Переклад з використанням словникових відповідників

Переклад науково-популярної психологічної літератури передбачає роботу з великою кількістю спеціалізованих термінів, значна частина яких уже має усталені відповідники в українській мові. Використання словникових відповідників забезпечує точність передачі змісту, збереження авторської концепції та відповідність нормам українського психологічного дискурсу. У книгах Б. Вест *The Mountain Is You* та Д. Канемана *Thinking, Fast and Slow* цей спосіб є одним із найпоширеніших засобів перекладу вузькоспеціалізованої лексики.

Цікавим прикладом використання словникових відповідників є переклад психологічних концептів із компонентом *self*, які посідають важливе місце в

книзі Бріанни Вест *The Mountain Is You*. За допомогою цих понять авторка описує різні етапи внутрішньої трансформації особистості через категорії «Я»-концепції, внутрішнього «я», молодшого «я» та майбутнього «я». Такі терміни уже закріпилися в психологічному дискурсі та мають усталені відповідники в українській мові.

Оригінал: *As forest fires are essential to the ecology of the environment—opening new seeds that require heat to sprout and rebuild a population of trees—our minds also go through periodic episodes of positive disintegration, or a cleansing through which we release and renew our **self-concept*** [Wiest 2020, с.6].

Переклад: *Як лісові пожежі важливі для довкілля, бо розкривають нове насіння, що потребує тепла для проростання та відновлення популяції дерев, так і наш розум проходить через періодичні епізоди позитивного розпаду або очищення, завдяки яким ми вивільняємо й оновлюємо свою **Я-концепцію*** [Вест 2025, с.9].

У наведеному прикладі термін *self-concept* перекладено за допомогою усталеного словникового відповідника «Я-концепція», який широко використовується в українській психологічній літературі та повністю відтворює зміст оригінального поняття.

1) Оригінал: *A popular tool in psychotherapy is something called inner child work, or the process of imagining and reconnecting with your **younger self*** [Wiest 2020, с.169].

Переклад: *Популярним інструментом психотерапії є так звана робота з внутрішньою дитиною (процес уявлення і відновлення зв'язку зі своїм **молодшим «я»*** [Вест 2025, с.155].

2) Оригінал: *The point of doing **future self** work is so that you can merge with this aspect of yourself* [Wiest 2020, с.170].

Переклад: *Суть методу, що дасть змогу змусити **майбутнє «я»** працювати, полягає в тім, аби об'єднатися з цим аспектом себе* [Вест 2025,

с.151].

3) Оригінал: *They were your deepest **inner self** informing you that you are capable of more, deserving of better, and meant to transform into the person of your dreams* [Wiest 2020, с.238].

Переклад: *Вони були виявом вашого найглибшого **внутрішнього «я»**, яке інформувало вас про те, що ви здатні на більше, заслуговуєте на краще і маєте намір стати людиною своєї мрії* [Вест 2025, с.235].

У наведених прикладах поняття *younger self*, *future self* та *inner self* передаються через відповідники *молодше «я»*, *майбутнє «я»* та *внутрішнє «я»*. Використання таких термінів забезпечує зрозумілість психологічних концептів для українського читача та сприяє збереженню авторської концепції самопізнання й особистісного розвитку.

Концепти із компонентом *self* не єдині приклади використання словникових відповідників у книзі Бріанни Вест. Авторка активно послуговується психологічною термінологією, пов'язаною з процесами самопізнання, особистісного розвитку та подолання внутрішніх бар'єрів. Такі поняття уже функціонують у сучасному психологічному дискурсі та мають усталені відповідники в українській мові. До цієї групи належать терміни *inner child* (*внутрішня дитина*), *self-sabotage* (*самосаботаж*), *limiting beliefs* (*обмежувальні переконання*) та *maladaptive coping mechanism* (*дезадаптивний захисний механізм*). Використання словникових еквівалентів у перекладі цих понять забезпечує точність передачі змісту та сприяє збереженню психологічної концепції твору.

Поряд із термінами, пов'язаними з особистісним розвитком, у книзі присутні поняття, що описують особливості людського мислення. Зокрема, лексеми *extrapolation* (*екстраполяція*) та *spotlight effect* (*ефект рамни*) також відтворюються за допомогою словникових відповідників. Поняття *extrapolation* позначає схильність людини проєктувати власний поточний досвід і життєві

обставини на майбутнє, тоді як *spotlight effect* описує тенденцію переоцінювати увагу оточення до власних дій, зовнішності чи помилок. Варто також зазначити, що в оригінальному тексті авторка використовує як термін *spotlight effect*, так і похідну лексему *spotlighting*. Незважаючи на формальну відмінність між цими одиницями, в українському перекладі вони передаються однаково – як *ефект рамки*.

На відміну від Бріанни Вест, яка зосереджується переважно на процесах внутрішньої трансформації особистості, Деніел Канеман приділяє основну увагу механізмам мислення та ухвалення рішень. Відповідно, у книзі *Thinking, Fast and Slow* значну частину термінології становлять поняття когнітивної психології та поведінкової економіки, для яких в українській мові вже сформувалися усталені словникові відповідники.

Зокрема, термін *cognitive ease* перекладається як «когнітивна легкість», *availability heuristic* – як *евристика доступності*, *anchoring effect* – як *ефект якоря*, а *halo effect* – як *ефект ореолу*. Когнітивна легкість характеризує стан невимушеного сприйняття та обробки інформації, евристика доступності – схильність оцінювати події на основі інформації, яку легко пригадати, ефект якоря описує вплив початкової інформації на подальші судження, а ефект ореолу полягає в перенесенні загального враження про людину або об'єкт на оцінку окремих характеристик.

Не менш поширеними є терміни, пов'язані з когнітивними викривленнями. Так, поняття *confirmation bias* відтворюється за допомогою відповідника *підтверджувальне упередження* та позначає схильність людини шукати, інтерпретувати та запам'ятовувати інформацію таким чином, щоб вона підтверджувала вже наявні переконання.

Окрему групу становлять терміни з галузі поведінкової економіки. Зокрема, *loss aversion* перекладається як *уникнення втрат*, а *endowment effect* – як *ефект володіння*. Уникнення втрат описує схильність людей сприймати

втрата емоційно сильніше, ніж рівноцінні вигоди, тоді як ефект володіння полягає в тому, що люди схильні оцінювати речі вище лише через те, що вже ними володіють. Ці поняття є ключовими для теорії поведінкової економіки та широко використовуються в сучасних наукових дослідженнях.

Використання словникових відповідників забезпечує точне відтворення змісту оригінальних термінів, збереження авторської концепції та відповідність нормам українського психологічного дискурсу.

2.7. Використання перекладацьких приміток при відтворенні складних термінів

Під час перекладу науково-популярної психологічної літератури перекладач не завжди може обмежитися лише використанням перекладацьких трансформацій. Окремі терміни характеризуються багатозначністю, відсутністю усталеного українського відповідника або наявністю кількох варіантів перекладу в науковому дискурсі. У таких випадках важливу роль відіграють перекладацькі примітки, які виконують уточнювальну та пояснювальну функції.

Оригінал: *The word **fallacy** is used, in general, when people fail to apply a logical rule that is obviously relevant* [Kahneman 2011, с.155].

Переклад: Терміном **помилка умовиводу** зазвичай позначають ситуацію, коли люди не застосовують необхідне і доречне логічне правило [Канеман 2017, с.123].

Примітка: У логіці англійський термін *fallacy* означає як хибність умовиводу, так і помилковість аргументації. – Прим. пер. [Канеман 2017, с.123].

Термін *fallacy* у книзі Д. Канемана перекладається еквівалентним відповідником **помилка умовиводу**. Проте автор вводить власне поняття «*conjunction fallacy*», яке в перекладі передано як **помилка кон'юнкції**:

Оригінал: *Amos and I introduced the idea of a **conjunction fallacy**, which*

people commit when they judge a conjunction of two events (here, bank teller and feminist) to be more probable than one of the events (bank teller) in a direct comparison [Kahneman 2011, с.155].

Переклад: Ми з Амосом ввели поняття **помилка кон'юнкції**, якої припускаються, коли в разі безпосереднього порівняння вважають, що збіг двох подій (у нашому випадку того, що Лінда – і касир, і феміністка водночас) – імовірніший, ніж одна з них [Канеман 2017, с.123].

У цьому випадку перекладач застосовує метод калькування, оскільки *conjunction* відтворено за допомогою термінологічного відповідника *кон'юнкція*, що використовується в логіці для позначення поєднання двох висловлювань за допомогою сполучника «і». Такий спосіб перекладу дає змогу зберегти наукову точність терміна та його зв'язок із логічною теорією, на якій ґрунтується описуване когнітивне явище.

Варто також звернути увагу на перекладацьку примітку, у якій зазначено, що в логіці англійський термін *fallacy* означає як *хибність умовиводу*, так і *помилковість аргументації*. Наявність такої примітки свідчить про прагнення перекладача максимально точно передати семантичний обсяг терміна, який не має одного відповідника в українській мові.

Оригінал: *He made up a test, called the Remote Association Test (RAT), which is still often used in studies of creativity* [Kahneman 2011, с.69].

Переклад: Він винайшов **тест на віддалені асоціації**, який використовують і сьогодні для дослідження творчих здібностей [Канеман 2017, с.53].

Примітка: Він також відомий під іншими назвами – тест вербальної креативності, або RAT (від англ. Remote Association Test). –Прим. пер. [Канеман 2017, с.53].

У цьому випадку термін *Remote Association Test* перекладено за допомогою описового перекладу як *тест на віддалені асоціації*. Перекладач

відтворює значення назви через пояснення її змісту українською мовою. Такий спосіб перекладу є виправданим у науково-популярному тексті, де важливу роль відіграє доступність викладу складних психологічних концепцій.

Водночас у тексті перекладу не збережено оригінальну аббревіатуру *RAT*, яка широко використовується в англомовній психологічній літературі для позначення цього тесту. Для компенсації втрати аббревіатури в основному тексті перекладач використовує примітку, де подає скорочення *RAT* і зазначає альтернативну назву тесту – *тест вербальної креативності*. Це забезпечує повну передачу термінологічної інформації.

Подібні перекладацькі труднощі виникають і під час відтворення психологічних термінів, значення яких може варіюватися залежно від контексту вживання. Одним із таких прикладів є термін *bias*.

Оригінал: *Systematic errors are known as **biases**, and they recur predictably in particular circumstances* [Kahneman 2011, с.7].

Переклад: *Систематичні помилки, відомі як **упередження**, цілком передбачувано стаються за певних обставин.*

Примітка: *Оригінальний англійський термін *bias* був запозичений поведінковою економікою з психології і позначає різні явища – упередження, викривлення, відхилення та помилки. Прим. пер.* [Канеман 2017, с.4].

У цьому випадку термін *biases* перекладено як *упередження*. Перекладач обирає найбільш поширений відповідник, який закріпився в психології та поведінковій економіці для позначення стійких відхилень у мисленні людини. Такий переклад дає змогу передати сутність явища як схильності до певного способу оцінювання інформації, що впливає на прийняття рішень. Водночас у реченні збережено зв'язок між поняттями *systematic errors* і *biases*: систематичні помилки пояснюються через наявність упереджень, які регулярно виникають за схожих умов.

Варто також зазначити, що перекладач супроводжує термін приміткою, де

пояснює багатозначність слова *bias*, яке може перекладатися як *упередження*, *викривлення*, *відхилення* або *помилка*. Саме тому в різних контекстах використовуються різні українські відповідники, кожен з яких актуалізує окремий аспект значення оригінального терміна.

Поряд із термінами, що мають кілька можливих українських відповідників, у психологічному дискурсі трапляються й вузькоспеціалізовані наукові поняття, для перекладу яких необхідне поєднання різних способів відтворення іншомовної лексики.

Оригінал: *He eventually became the leading authority on «cognitive pupillometry,» and I wrote a book titled «Attention and Effort», which was based in large part on what we learned together and on follow-up research I did at Harvard the following year* [Kahneman 2011, с.37].

Переклад: *Бітті згодом став провідним фахівцем у галузі «когнітивної пупілометрії», а я написав книжку «Увага та зусилля», яка багато в чому ґрунтувалася на наших спільних відкриттях і подальших дослідженнях, які я провів рік по тому в Гарварді* [Канеман 2017, с.26].

Під час перекладу терміна *cognitive pupillometry* перекладач застосував поєднання калькування та транскодування. Прикметник *cognitive* відтворено шляхом калькування як когнітивна, тоді як іменник *pupillometry* передано за допомогою транскодування – основа слова *pupil* відтворюється фонетично-графічними засобами української мови *пупіл*, а суфікс *-metry* передається через усталений відповідник *-метрія*.

Оскільки цей термін належить до спеціалізованої наукової лексики і може бути незрозумілим широкому колу читачів, переклад супроводжується пояснювальною приміткою редактора, яка розкриває походження слова від англійського *pupil* (*зіниця*). Такий прийом сприяє точній передачі наукового поняття та водночас полегшує його сприйняття цільовою аудиторією.

Наступний випадок ілюструє передачу психологічного поняття, яке вже

функціонує в міжнародному науковому дискурсі, але потребує додаткового пояснення для широкого кола читачів.

Оригінал: *We call this a **priming effect** and say that the idea of EAT primes the idea of SOUP, and that WASH primes SOAP* [Kahneman 2011, с.54].

Переклад: *Це називається **ефектом передування або праймінгу**, іншими словами, ідея «їжА» дає настанову, або «праймінгує», на «м'ясо», а ідея «мити» – на «МИЛО»* [Канеман 2017, с.56].

Термін *priming effect* перекладено шляхом поєднання еквівалентного перекладу та експлікації. Поряд із транслітерованим відповідником ефект праймінгу перекладач подає описовий варіант ефект передування, який розкриває семантику поняття. З метою подальшого уточнення значення терміна переклад доповнено авторською приміткою: *Цей феномен також відомий в українськомовній літературі як формування чи фіксування настанови* [Канеман 2017, с.56].

Завдяки поєднанню усталеного відповідника, його пояснення та авторського коментаря забезпечується зрозумілість спеціального психологічного поняття без втрати його оригінального змісту.

Схожа перекладацька стратегія використовується і для відтворення інших психологічних концептів, які мають кілька варіантів функціонування в українськомовній літературі. Показовим у цьому контексті є переклад поняття *flow*.

Оригінал: *The psychologist Mihaly Csikszentmihalyi has done more than anyone else to study this state of effortless attending, and the name he proposed for it, **flow**, has become part of the language* [Kahneman 2011, с.42].

Переклад: *Психолог Міхай Чіксентміхайі доклав більше зусиль, ніж хто-небудь інший, до дослідження процесу зосередженої роботи, що не потребує зусиль, і запропонував називати її **потоком**; цей термін уже встиг увійти до наукового слововжитку* [Канеман 2017, с.21].

Термін передано українським відповідником потік, який є семантично близьким до оригіналу та зрозумілим для українського читача. Водночас перекладач додає примітку про існування в українськомовній психологічній літературі іншого варіанта передачі цього поняття – *флоу*. Подібне поєднання перекладу та перекладацького коментаря дозволяє одночасно адаптувати поняття до українського контексту та ознайомити читача з різними варіантами його відтворення в україномовній літературі.

Отже, перекладацькі примітки є важливим допоміжним засобом передачі психологічної термінології в науково-популярній літературі. Вони дозволяють компенсувати багатозначність термінів, пояснювати спеціалізовані поняття та інформувати читача про альтернативні варіанти перекладу, не перевантажуючи основний текст. Аналіз прикладів із книг Деніела Канемана та Бріанни Вест показав, що перекладацькі примітки найчастіше використовуються у випадках, коли термін не має однозначного українського відповідника або потребує додаткового термінологічного уточнення.

Висновки до розділу 2.

Лексична складова книг Деніела Канемана «Мислення швидко й повільно» та Бріанни Вест «Тією горою є ви» характеризується значною кількістю психологічних термінів, авторських концептів, неологізмів і метафор, які виконують важливу концептуальну функцію в змісті тексту.

В обраних працях функціонує велика кількість спеціалізованих галузевих термінів. Деякі одиниці активно використовуються не лише в науковому, а й популярно-психологічному дискурсі, зокрема *cognitive ease*, *self-sabotage*, *emotional triggers*, *healing* та інші. Вживаними є і наукові терміни когнітивної психології та поведінкової економіки, серед яких *anchoring effect*, *prospect theory*, *trauma response* та інші. Окрему групу формують авторські неологізми й концептуальні метафори, зокрема *System 1*, *System 2*, *the mountain*,

WYSIATI, *inner resistance*, які є важливими складниками індивідуального авторського стилю та потребують особливого підходу під час перекладу.

Одним із найпродуктивніших способів відтворення вузькоспеціалізованої лексики є використання словникових відповідників. Цей спосіб забезпечує точність передачі змісту термінів та відповідність нормам українського психологічного дискурсу. Найчастіше він застосовується для перекладу усталених термінів, що вже мають еквіваленти в українській науковій літературі.

Важливу роль у відтворенні авторських концептів і новітньої психологічної термінології відіграє калькування. Проведений аналіз засвідчив, що цей прийом дозволяє максимально зберегти структуру та концептуальне наповнення оригіналу. Використання калькування реалізує стратегію форенізації, оскільки сприяє збереженню особливостей англомовного психологічного дискурсу в тексті перекладу.

Перекладачі ефективно застосовують також трансформації генералізації та конкретизації. Вони використовуються для адаптації значення термінів до конкретного контексту та забезпечення їх зрозумілості для читача-реципієнта.

Смисловий розвиток (модуляція) особливо ефективний під час передачі складних психологічних концептів, для яких буквальний переклад не забезпечує повного розкриття змісту. Завдяки модуляції перекладачі передають логічний розвиток авторської думки, зберігаючи при цьому природність і зрозумілість викладу для української аудиторії.

Використання описового перекладу (експлікації) дає змогу розкрити зміст складних психологічних понять через пояснення або розгорнутий опис. Найчастіше експлікація застосовується під час перекладу термінів, які не мають усталених українських відповідників або можуть бути незрозумілими широкому колу читачів. Такий підхід сприяє реалізації стратегії доместикації та підвищує доступність науково-популярного тексту.

Окремо було проаналізовано роль перекладацьких приміток. Встановлено, що вони виконують важливу компенсаторну функцію під час перекладу багатозначних термінів, вузькоспеціалізованих понять та авторських концептів. Примітки дозволяють уточнювати значення термінів, пояснювати особливості їх уживання та інформувати читача про альтернативні варіанти перекладу, не перевантажуючи основний текст додатковими поясненнями.

Отже, результати дослідження свідчать, що переклад вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики у книгах Деніела Канемана та Бріанни Вест ґрунтується на комплексному використанні різних перекладацьких прийомів. Найчастотнішими серед них є використання словникових відповідників, а також такі трансформації, як калькування, описовий переклад, модуляція, генералізація та конкретизація. Їхнє поєднання дозволяє забезпечити адекватну передачу змісту психологічних понять, зберегти авторську концепцію та водночас адаптувати текст до мовних і культурних особливостей українського читача.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі досліджено особливості відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах англomовних творів жанру нон-фікшн на матеріалі книг “Thinking Fast and Slow” Деніела Канемана та Бріанни Вест “The Mountain Is You”. Актуальність обраної теми зумовлена зростанням популярності англomовної науково-популярної психологічної літератури в Україні та необхідністю забезпечення адекватного перекладу термінологічних одиниць, авторських концептів, неологізмів та культурно-маркованих елементів, які становлять важливу частину сучасного англomовного психологічного дискурсу.

У ході роботи було проаналізовано теоретичні підходи до вивчення літератури нон-фікшн та особливості її перекладу. З'ясовано, що нон-фікшн є складним міждисциплінарним явищем, яке поєднує ознаки наукового, публіцистичного та художнього стилів. Така специфіка визначає підвищені вимоги до перекладача, який повинен не лише точно передавати фактичну інформацію, а й зберігати авторський стиль, прагматичний потенціал тексту та його комунікативну спрямованість.

У контексті дослідження вузькоспеціалізована лексика охоплює терміни певної галузі знань і характеризується високим рівнем точності, тоді як безеквівалентна лексика включає нові авторські терміни, які ще не мають усталених відповідників у мові перекладу. Саме ці категорії лексики становлять одну з основних труднощів під час перекладу сучасної психологічної літератури, оскільки потребують не лише мовної, а й фахової компетентності.

Обрані для аналізу книги та їх переклади характеризуються високою концентрацією психологічної термінології, авторських концептуальних утворень, неологізмів і метафоричних конструкцій. Особливістю книги Деніела Канемана є значна кількість термінів когнітивної психології та поведінкової

економіки, які описують механізми прийняття рішень і функціонування мислення. Натомість книга Бріанни Вест містить більше авторських новотворів, лексику та метафори, що спрямовані на пояснення процесів особистісного розвитку та внутрішньої трансформації. Це свідчить про різний характер труднощів, з якими стикається перекладач під час роботи з кожним із творів.

У ході практичного дослідження було проаналізовано основні стратегії та способи відтворення вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики в українських перекладах. Серед 100 проаналізованих лексичних одиниць виявлено, що найпродуктивнішим способом є переклад за допомогою словникових відповідників, частка якого становить 37 %. Такий результат свідчить про високий рівень термінологічної усталеності значної частини психологічної лексики та наявність сформованої української термінологічної бази для перекладу сучасних психологічних текстів.

Другим за частотністю способом є калькування, яке становить 20 %. Використання цього прийому дозволяє максимально точно передати структуру та зміст оригінальної одиниці, зберігаючи її концептуальне наповнення. Особливо ефективним калькування виявилось під час перекладу нових психологічних понять, авторських концептів і термінів, які ще не мають усталених українських відповідників.

Важливе місце серед перекладацьких трансформацій посідає смисловий розвиток (модуляція), частка якого становить 18 %. Аналіз показав, що цей прийом дає змогу адаптувати складні психологічні поняття до норм української мови та забезпечити їх природне сприйняття читачем. Завдяки модуляції перекладачі успішно передають не буквальне значення окремих одиниць, а їхню логічну й концептуальну сутність.

Частка описового перекладу (експлікації) становить 10 %. Його використання пов'язане насамперед із необхідністю пояснення понять, які не мають прямих відповідників або можуть бути незрозумілими українському

читачеві без додаткового тлумачення. Застосування експлікації сприяє підвищенню доступності тексту та забезпечує адекватне розуміння авторського задуму.

Менш продуктивними, проте важливими для забезпечення адекватності перекладу, виявилися генералізація (4 %) та конкретизація (3 %). Ці трансформації використовуються для уточнення або, навпаки, узагальнення значення лексичних одиниць відповідно до вимог конкретного контексту.

Окрему групу становлять випадки використання перекладацьких приміток (8 %), які виконують компенсаторну функцію та дозволяють передати додаткову інформацію без перевантаження основного тексту.

Результати дослідження засвідчили, що переклад вузькоспеціалізованої та безеквівалентної лексики ґрунтується на комплексному використанні різних перекладацьких трансформацій. У більшості випадків перекладачі поєднують кілька прийомів одночасно, що дає змогу досягти максимальної точності та природності перекладу. Такий підхід підтверджує відсутність універсального способу перекладу психологічної термінології та необхідність урахування контекстуальних, прагматичних і культурних чинників.

Під час перекладу психологічного нон-фікшн реалізується як стратегія форенізації, так і та доместикація. Форенізація використовується переважно для збереження специфіки авторських концептів і термінологічної системи оригіналу, тоді як доместикація спрямована на адаптацію тексту до мовних і культурних особливостей українського читача. Ефективність перекладу значною мірою залежить від збалансованого поєднання цих двох стратегій із комплексним використанням перекладацьких прийомів і трансформацій, які забезпечують збереження змісту та авторської концепції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бараненкова Н. А., Литвин С. В. Експлікація як спосіб перекладу безеквівалентної лексики науково-технічного стилю. Нац. техн. ун-т України «Київ. політехн. ін-т», ф-т лінгвістики. 2014. С. 8.
2. Білик О. Що таке нон-фікшн і чому він потрібен дітям. Дзеркало тижня. 15.04.2016. URL: <https://zn.ua/ukr/family/scho-take-non-fikshn-i-chomu-vin-potriben-dityam-.html> (дата звернення: 16.04.2026).
3. Бойцова Р. В. Межа документального та художнього в жанрі нон-фікшн. Вісник Сумського державного університету. 2018. Т. 2. С. 34.
4. Вест Б. Тією горою є ви. Як перетворити самосаботаж на самовдосконалення / пер. з англ. Анни Токарик. Харків : BookChef, 2025. ISBN 978-617-548-460-9.
5. Галич А. О. Жанрові модифікації портретного дискурсу в документалістиці ХХ – початку ХХІ ст. : дис. д-ра філ. наук/ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка. Старобільськ, 2017. С. 20.
6. Головченко Н. Поезія у прозі як один із жанрових пріоритетів письменника Бориса Гуменюка. Буквоїд. 25.07.2016. URL: <https://bukvoid.com.ua/reviews/books/2016/07/25/095453.html>.
7. Канеман Д. Мислення швидко й повільне / пер. з англ. Максима Яковлева. Київ : Наш Формат, 2017. ISBN 978-617-7279-18-0.
8. Карабан В. І. Контекстуальна заміна, Смисловий розвиток, Генералізація значення слова, Конкретизація значення слова. Переклад англійської наукової технічної літератури. Вінниця : Нова книга, 2004. С. 286 – 306.
9. Коваленко В. Problems of translating non-equivalent vocabulary. Academia.edu. URL:

https://www.academia.edu/87164672/Problems_of_Translating_Non_Equivalent_Vocabulary (дата звернення: 04.03.2026).

10. Колінько О. П. Нон-фікшн як особливий феномен сучасної белетристики. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2016. Т. 2. С. 74. (Філологія).
11. Косюк О. М. Особливості дослідження нон-фікшн у сучасному інформаційному просторі. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. 2021. Т. 32 : Гельветика. С. 200. (Філологія. Журналістика ; т. 4).
12. Крайнікова Т. Концептуальні ознаки економічної книги як особливого різновиду літератури нон-фікшн. Вісник Книжкової палати. 2019. Т. 11. С. 10 – 14.
13. Лелека Т. О. Безеквівалентна лексика як перекладацька проблема. Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка. 2024. Наукові записки. (Філологічні науки ; т. 211).
14. Микитенко Л. Культурна адаптація лексики у перекладі сучасної англomовної нон-фікшн літератури. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2021. С. 91. (Філологія).
15. Мішуль О. Особливості перекладу безеквівалентної лексики. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». 2023. С. 414.
16. Нова тенденція glow up – жінки починають сяяти після розлучення. [Ukrainky.com.ua](https://ukrainky.com.ua). 12.12.2025. URL: <https://ukrainky.com.ua/nova-tendenciya-glow-up-zhinky-pochynayut-syayaty-pis-lya-rozluchennya/> (дата звернення: 19.02.2026).
17. Павлова І. Г., Педченко С. О. Стилiстичний потенцiал сленгiзмiв i колоквiалiзмiв англiйського походження в нон-фiкшн Iрени Карпи. Current Issues of Linguistics and Translation Studies. 2023. Т. 27. С. 185–189.

18. Семененко С. І. Тематика і мовні особливості текстів жанру нон-фікшн. Міжнародний збірник наукових праць. 2020. Т. 2 : Лінгвістичні студії. С. 133.
19. Сітко А. Особливості відтворення текстів жанру нон-фікшн. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2023. Т. 3. С. 156. (Філологія).
20. Чи завжди варто йти до кінця або що таке sunk cost fallacy? Tseivo.com. 16.05.2026. URL: <https://tseivo.com/b/boovtoot/t/knbo5W317G/chy-zavzhdy-varto-ity-do-kintsia-abo-shcho-take-sunk-cost-fallacy> (дата звернення: 29.05.2026).
21. Як змінити переконання у підсвідомості й змінити своє життя. Goodspy.in.ua. 08.05.2026. URL: <https://goodpsy.in.ua/kak-zamenyt-svoy-vredne-ubezhdeniya-p/> (дата звернення: 20.03.2026).
22. A Linguistic Theory of Translation. Global.oup.com. URL: <https://global.oup.com/academic/product/a-linguistic-theory-of-translation-9780194372587> (дата звернення: 09.04.2026).
23. Baker M. In Other Words. Routledge. A Coursebook on Translation. URL: <https://www.routledge.com/In-Other-Words-A-Coursebook-on-Translation/Baker-Jones/p/book/9781032569413> (дата звернення: 06.05.2026).
24. Bassnett S. Translation Studies. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/Translation-Studies/Bassnett/p/book/9781138785927> (дата звернення: 12.03.2026).
25. Belimova T. The Discourse of Forced Displacement in Contemporary Ukrainian Literature: Fiction and Non-Fiction. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. 2025. Т. 38 : Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies. С. 5–14.
26. Delpech E. Extraction of Domain-Specific Bilingual Lexicon. URL: <https://arxiv.org/abs/1210.5751> (дата звернення: 14.05.2026).

27. Dobrovolska S. R., Opyr M. B., Panchyshyn S. B. Coping with Lexical Gaps. Uzhnu.edu.ua. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/bitstreams/95c99037-21be-42e2-985e-c82e90b24007/download> (дата звернення: 11.02.2026).
28. Hermans T. The Manipulation of Literature: Studies in Literary Translation. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/The-Manipulation-of-Literature/Hermans/p/book/978138142258> (дата звернення: 15.04.2026).
29. House J. Translation Quality Assessment: A Model Revisited. London : Routledge, 1997. 248 с.
30. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. ISBN 978-0-374-27563-1.
31. Kondratiuk S. It Is Necessary to Use Literature for Non-Fiction Directions in Pre-School Institutions: An Integrated Approach. Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. 2019. T. 1. C. 249–259.
32. Malmkjær K., Windle K. The Oxford Handbook of Translation Studies. Oxford: Oxford University Press, 2011. T. 1: Stylistics and Translation. C. 71.
33. mastery. E2u.org.ua. URL: https://e2u.org.ua/s?w=mastery&dicts=all&highlight=on&filter_lines=on.
34. Munday J. Introducing Translation Studies. URL: <https://www.routledge.com/Introducing-Translation-Studies/Munday/p/book/9781138739534> (дата звернення: 11.03.2026).
35. Newmark P. A Textbook of Translation. Internet Archive. URL: <https://archive.org/details/textbookoftranslationpeternewmark> (дата звернення: 08.04.2026).
36. Nida E. A. Principles of Correspondence. Translation Studies Reader. URL: <https://translationjournal.net> (дата звернення: 09.04.2026).

37. Nord C. Text Analysis in Translation. Benjamins.com. URL: <https://benjamins.com/catalog/btl>.
38. Problems of Non-equivalent Words in Technical Translation. Arxiv.org. URL: <https://arxiv.org/abs/2311.12395> (дата звернення: 04.02.2026).
39. Pym A. Exploring Translation Theories. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/Exploring-Translation-Theories/Pym/p/book/9781138666882> (дата звернення: 16.04.2026).
40. Radetska S. Terminological Complexities and ‘False Friends’. EdReview. 10.03.2026. URL: <https://edreview.kubg.edu.ua/index.php/edreview/article/view/180> (дата звернення: 14.01.2026).
41. Tracy B. Subconscious Mind Power Explained. Medium. URL: <https://medium.com/@briantracybooks/brian-tracy-a8a210712ad5>.
42. Tymoczko M. Enlarging Translation, Empowering Translators. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/Enlarging-Translation-Empowering-Translators/Tymoczko/p/book/9781905763399> (дата звернення: 16.04.2026).
43. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. London : Routledge, 1995. 260 с.
44. Wiest B. The Mountain Is You: Transforming Self-Sabotage Into Self-Mastery. New York : Thought Catalog Books, 2020. ISBN 978-1949759228.
45. Zelinska A. Semantic Limits of the Concept «Non-Fiction Book». Comstudies.org. 15.05.2015. URL: <http://comstudies.org/>.
46. Zhang J., Zong C. Bridging Neural Machine Translation and Lexical Gaps. Arxiv.org. URL: <https://arxiv.org/abs/1610.07272>.

SUMMARY

The thesis is devoted to the investigation of strategies for rendering specialized and non-equivalent vocabulary in Ukrainian translations of English-language non-fiction literature. The study focuses on Daniel Kahneman's *Thinking, Fast and Slow* and Brianna Wiest's *The Mountain Is You*, as well as their Ukrainian translations.

The relevance of the research is determined by the growing popularity of psychological non-fiction literature in Ukraine and the increasing demand for high-quality translations capable of accurately conveying specialized terminology and culturally specific lexical units and authorial concepts.

The aim of the research is to investigate the features of rendering specialized and non-equivalent vocabulary in Ukrainian translations of contemporary English psychological non-fiction texts and to identify the most effective translation methods and strategies used in this process.

To achieve this aim, the theoretical foundations of non-fiction translation, the concepts of specialized and non-equivalent vocabulary, and the main translation strategies and transformations were examined. Special attention is given to lexical units representing psychological discourse and to the methods and strategies of their rendering in the target language.

The practical part of the study is based on a comparative analysis of original English texts and their Ukrainian translations. The empirical material includes examples of specialized terminology, non-equivalent lexical units, neologisms, and conceptual metaphors selected from the analyzed books.

The analysis revealed that translators employ various translation techniques, including dictionary equivalents, calque translation, descriptive translation, modulation, generalization, concretization, and translator's notes. The choice of a particular technique depends on the semantic structure of the lexical unit, its degree

of specialization, and its function within the text.

The findings demonstrate that the most frequently applied methods include translation using direct dictionary equivalents and calque translation, particularly in the rendering of established psychological terminology. At the same time, descriptive translation and modulation prove effective in reproducing authorial concepts, conceptual metaphors, and lexical units lacking direct equivalents in Ukrainian.

Particular attention is paid to the implementation of Lawrence Venuti's concepts of domestication and foreignization. The analysis shows that translators combine both strategies depending on the communicative function of a lexical unit. Foreignization is primarily realized through calquing and the preservation of authorial concepts, whereas domestication is reflected in the use of descriptive translation, generalization, concretization, and modulation.

The academic novelty of the research lies in the comprehensive analysis of specialized and non-equivalent vocabulary in contemporary English-language psychological non-fiction and in identifying the translation strategies used for its reproduction in Ukrainian translations.

The practical value of the study consists in the possibility of applying its findings in translation studies, terminology research, and the translation practice of psychological and popular-science literature.

In conclusion, the study confirms the importance of combining different translation strategies in order to ensure the adequate reproduction of specialized and non-equivalent vocabulary. The effective use of translation transformations contributes to preserving the semantic, conceptual, and pragmatic characteristics of the source text while making it accessible to Ukrainian readers.

ДОДАТОК 1.

